

Prežije gaštan jedlý na Slovensku?

Uplatňovanie cudzokrajných drevín na Slovensku

Človek cieľavedome vždy zasahoval do prírodného prostredia hospodárskymi a exploatačnými procesmi v snahe meniť krajinu a jej vzhľad, ale nie vždy si uvedomil, že zároveň tým preberá zodpovednosť za stav kultúrnej krajiny, jej vlastností, ekologickú stabilitu a biodiverzitu. K takýmto typom ľudských aktivít patrilo napr. odlesňovanie, selektovanie užitočných rastlín z prírody a zakladanie účelových poľnohospodárskych, lesných a okrasných kultúr.

Kultúrna krajina vždy bola výsledkom ovplyvňovania, obhospodarovania a osídľovania krajiny, pričom postupne vznikala určitý historicko-hodnotový charakter krajiny. Každá krajina nesie znaky vlastného vývoja a využívania jej zdrojov a hlavne miery starostlivosti zo strany človeka. Tento proces má kontinuálny charakter a prebieha tak v lesnej, ako aj poľnohospodárskej či urbanizovanej krajine, samozrejme, s rôznym stupňom a intenzitou premeny.

65 tis. ha. Uvedený prístup predpokladal vytvorenie nového systému hodnotenia potenciálu krajiny, t. j. hodnotenia na základe stanovištných podmienok s rôznym využívaním a stupňom pozmeneného obhospodarovania.

Cudzokrajné dreviny a ich kultivary prenikli najprv do urbanizácie miest, postupne do vzdialených vidieckych sídiel a vznikali tak reprezentatívne krajinné typy, akými sú oblasti s gaštanom jedlým napr. v Malých Karpatoch, na Žitavskej

miernou klímou vyhovujú jeho ekologickým nárokom, po dlhých desaťročiach nešetrných rabovačiek z lesných porastov gaštaníc dochádza k postupnej likvidácii gaštaníc na Slovensku. Následkom našej činnosti a zároveň „nečinnosti“ máme dnes gaštanice napadnuté nielen rakovinou kôry gaštana (*Cryphonectria parasitica*), ale mnohými ďalšími hubovými chorobami.

Odporúčania

Gaštan jedlý (*Castanea sativa* Mill.), patrí k najstarším drevinám sveta. Býva označovaný aj ako „chlebový strom“, v čase neúrody sa jeho plody používali ako hlavná náhrada obilnín a zemiakov. Patrí medzi dlhoveké mohutné stromy, v zdraví a plodnosti prežije aj niekoľko storočí. Odoláva hnilobe, možno z neho vyrobiť celulózu a umelé vlákno. Pôdu vyžaduje hlbokú, ľahšiu až stredne ťažkú, prevzdušnenú, dobre zásobenú živinami, so slabou kyslou reakciou. Vďaka hlboko koreniacim koreňom dokáže prekonať bez poškodenia aj dlhšie trvajúce suchá. Stromy nie sú veľmi odolné voči mrazu, preto sa neodporúča ich výsadba do vyšších polôh. Priemerné ročné teploty by mali byť v rozmedzí približne od 9°C do 12°C s dostatočne dlhým suchým letným obdobím. Vyžaduje minimálne 700 mm zrážok ročne s vlhkom jarou a koncom leta, keď začína svoje vegetačné obdobie a jadro nadobúda svoj definitívny tvar. Vo svete je známych asi 15 druhov jedlých gaštanov, u nás pretrvávajú dve slovenské odrody Bojar a Mistral.

Porasty gaštana jedlého by nemali byť situované pri cestách, v blízkosti miest, ale ani v susedstve s poľným pestovaním jednoročných poľnohospodárskych plodín. Ideálne sú pre ne údolia a odľahlé lokality pri dubových alebo bukových lesoch, s cieľom vytvoriť kultivované prostredie, ktoré by zhromažďovalo určitý historický aj kultúrny potenciál, čo predstavuje spojitost medzi prírodnými danosťami územia a technickými možnosťami človeka. Produkčné pestovanie gaštana

Jelenecká gaštanica (2009) je ojedinelým vzácnym prírodným areálom na Slovensku, ktorý potrebuje našu ochranu a starostlivosť

Trochu z histórie

Významným obdobím pre uplatňovanie cudzokrajných drevín na Slovensku bolo obdobie rokov 1950 – 1965, v ktorých sa dôsledkom delimitovaných a degradovaných pôd v krasových územiach zalesnilo približne 200 tis. ha pôd nevhodných na poľnohospodárstvo. V súčasnosti môžeme potvrdiť, že tento proces zmien priniesol zvýšenie ekologickej stability a zavádzaním cudzokrajných ekotypov z iných orografických a pôdoklimatických podmienok sa zlepšila celková druhová biodiverzita krajiny. Proces prieniku cudzokrajných drevín na Slovensku vyvrcholil koncom 60. rokov 20. storočia, kedy sa u nás evidovalo 34 druhov cudzokrajných drevín na ploche

tabuli, Krupinskej vrchovine či Ondavskej vrchovine. Tieto gaštanice boli založené predovšetkým z hľadiska uspokojovania ľudských potrieb, pričom pozitívne ovplyvňovali štruktúru a plnenie jednotlivých funkcií krajiny. Medzi najstaršie výsadby gaštana jedlého u nás pravdepodobne patrí Jelenecká gaštanica v okolí hradu Gymeš, ktorá v minulosti zohrala dôležitú úlohu pri ďalšom rozširovaní gaštana jedlého na našom území. Pôvodné gaštany tu boli vysadené po oboch stranách hradu ako ovocná záhrada, z ktorej sa dnes vyvinul neošetrovaný gaštanový lesný porast. Aj napriek tomu, že sa v našich podmienkach už prirodzene zmladzoval a stanovištné podmienky, t. j. kyslé kremencovité podklad so slabými kyslými pôdami a

Lokality výskytu gaštana jedlého v SR

Malé Karpaty	Bratislava, Svätý Jur, Pezinok, Modra, Častá, Radošina, Prašice, Lefantovce, Jelenec
Krupinská vrchovina	Tlstý vrch, Horné Pribelce, Dolné Pribelce, Stredné Plachtince, Horné Plachtince, Modrý Kameň, Rovňany, Krná
Ondavská vrchovina	Kalnište, Malé Ozorovce, Michalovce
Žitavská tabuľa	Žirany, Topolčianky

Napadnutý koreňový systém gaštana jedlého

jedlého v našich pôdno-klimatických podmienkach by nemalo mať maximálny ekonomický prínos, ale prínos pre zvyšovanie ekologickej stability konkrétneho ekosystému, ako aj časti krajiny, v ktorej sa cudzokrajná drevina ako gaštan jedlý nachádza. Základným predpokladom spoločných výsadb sú predovšetkým rovnaké požiadavky na pôdu a klimatické prostredie.

Záver

K optimalizácii využitia gaštanu jedlého na Slovensku nás čaká ešte dlhá cesta, ktorá môže byť realizovaná cez legislatívno-ekonomické stimuly prostredníctvom podporovaných agroenvironmentálnych programov, do ktorých by boli zaradené aj významné krajinné prvky z hľadiska ochrany prírodných a kultúrnych hodnôt. Významnosť uplatňovania

cudzorodých drevín spolu s ich vysokou ohrozenosťou a existenčnou závislosťou od poľnohospodárskej činnosti človeka sú pre nás výzvou k hľadaniu cesty, ako si ich uchovať pre ďalšie generácie.

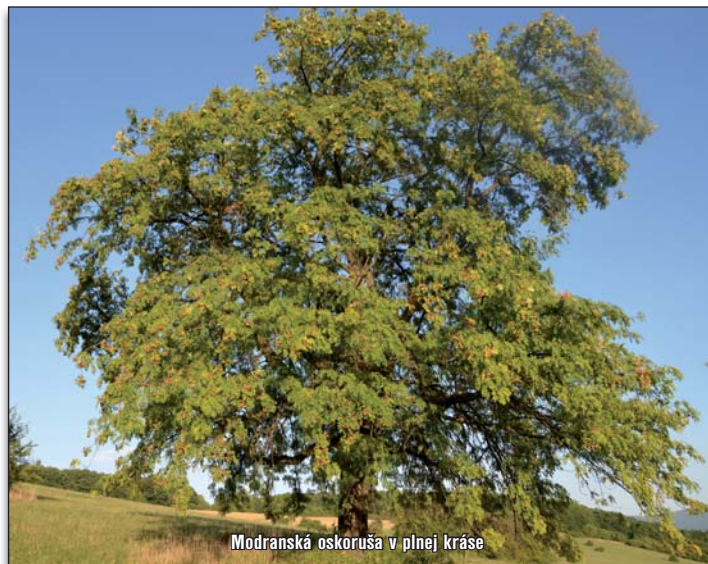
Ing. Eva Pekárová

Výskumný ústav pôdozvedectva a ochrany pôdy, Bratislava

Modranské oskoruše pritiahli pozornosť európskej odbornej verejnosti

Začiatkom októbra sa konalo v Modre medzinárodné podujatie venované ochrane lesných drevín druhu *Sorbus*, ktorého sa zúčastnili odborníci z rôznych inštitúcií v oblasti lesníctva, ako aj laická verejnosť z Nemecka, Rakúska, Švajčiarska, Luxemburska, Švédska a Českej republiky.

Podujatie bolo pripravené v spolupráci s prof. Dr. Wedig Kausch-Blecken von Schmeling – zakladateľom spolku Förderkreis Speierling a Dr. Ludwigom Albrechtom, predsedom spolku, ktorý každoročne organizuje podobné stretnutia, s cieľom zachovať lesné dreviny druhu *Sorbus*, medzi ktoré patrí aj *Sorbus Domestica* – jarabina

Modranská oskoruša v plnej kráse

oskorušová, ľudovo oskoruša (nemecky Speierling). Členovia spolku sa stretávajú každoročne v niektorej z členských krajín. Vzhľadom k tomu, že som dlhší čas žil s rodinou v Nemecku a ako lesný inžinier mám k tejto problematike blízky vzťah, zúčastnil som sa v roku 2009 takejto akcie s prednáškou o oskorušoch na Slovensku. Účastníci prejavili záujem predovšetkým o mohutné modranské oskoruše, a tak sa tento rok po prvýkrát od vzniku spolku konalo stretnutie v inej ako nemecky hovoriacej krajine.

Na podujatie prišli odborníci z oblasti lesníctva – z Univerzity prírodných zdrojov a výskumu vo Viedni prof. Dr. Raphael Th. Klumpp, Dr. Ludwig Albrecht a Dr. Christoph Abs, za slovenskú stranu prof. Viera Paganová zo Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre, Fakulty záhradníctva a krajinného inžinierstva. Priamo pod najväčšou oskorušou privítala vzácných hostí primátorka mesta Modra Ing. arch. Hana Hlubocká. Ako prípitok na uvítanie sa podávala oskorušovica vyrobená z modranských oskoruší. Pod oskorušou odzneli krátke prednášky a nasledovalo meranie najmohutnejšej oskoruše pod vedením Dr. Ludwiga Albrechta. Modranská oskoruša je s priemerom kmeňa 160 cm najmohutnejšou známou oskorušou v Európe, jej vek bol odhadnutý na minimálne 360 rokov, môže byť však aj viac ako 500 rokov. Odborný program pokračoval na Katedre biotechniky parkových a krajinných úprav SPU v Nitre. Prínosom podujatia bolo aj nadviazanie spolupráce medzi SPU, Fakultou záhradníctva a krajinného inžinierstva v Nitre a Univerzitou prírodných zdrojov a výskumu vo Viedni. Som presvedčený, že stretnutie prispieje k prijatiu opatrení na zachovanie genofondu slovenských oskoruší, v ktorých výskyte patríme medzi svetové veľmoci.

Akú perspektívu má oskoruša na Slovensku?

Oskoruša patrí medzi prehliadané ovocné dreviny a vzácnu sa vyskytujúcu lesnú drevinu s veľmi tvrdým drevom. Drevo oskoruše sa v zahraničí cení pre svoje úžitkové vlastnosti. Je neobyčajne ťažké – s 0,88 g/cm³, je to najťažšie drevo zo všetkých európskych drevín. Farbu má pieskovú, niekedy červenkastú až hnedastú. V minulosti sa kvôli týmto vlastnostiam používalo na výrobu mechanicky najviac namáhaných súčastí. U nás je oskoruša známa skôr svojimi chutnými sladkými plodmi, ktoré sa však môžu konzumovať až po ich plnom dozretí, kedy sa triesloviny premenia na cukry a plod zmäkne. Plody sa voľakedy na Považí predávali na tržniciach. Na panských hostinách sa oskoruše konzumovali po jedle na pretrávenie. Už vtedy poznali ľudia ich liečivú silu, ktorá sa využívala pri zažívacích ťažkostiach. Starší pamätníci tradujú, že oskoruše liečia 9 vnútorných ochorení. Niečo pravdy na tom určite bude.

Dôvod, prečo sa plody oskoruše komerčne nepredávajú, je ich krátka konzumná zrelosť. Na strome dozrievajú postupne od septembra až do prvých mrazov. Plody pri dozrievaní veľmi rýchlo hniličkujú, niektoré formy už na strome, iné mahnú až po odpadnutí. Medzi sortami sú v čase konzumnej zrelosti veľké rozdiely. Chuť, vôňa, cukornatosť, tvar, farba, dozrievanie sa pri jednotlivých formách plodov výrazne líšia, podobne ako pri rôznych sortách jablák. V Nemecku sa považujú za najlepšie na pálenie známe oskorušovice jabĺčkovité formy s červeným líčkom, čo môžem potvrdiť z vlastných skúseností.

V súčasnosti prebieha už vo viacerých krajinách Európy selekcia a zakladajú sa plantáže, kde sa vysádzajú rôzne formy, dokonca sú uznané aj sorty oskoruší, ako napr. Sossenheimer Riese s veľkosťou plodov takmer 5 cm v priemere. Je potrebné, aby sa pre ovocinársku

Plody oskoruše pripomínajú jablká

využitie získali sorty s požadovanými vlastnosťami, ako napríklad sladké aromatické plody na výrobu destilátov a vín, trvanlivé plody s dlhou konzumnou zrelosťou, znášajúce transport na miesto predaja a podobne. Ako vzor uvediem Nemecko, kde sa vysadilo viac ako 2 milióny oskoruší do lesných porastov, stromoradií a parkov. Založili sa plantáže na udržanie genofondu. Cieľom je selekcia mohutných, rýchlorastúcich oskoruší na využitie v lesnom hospodárstve a na druhej strane selekcia nízkych stromov s veľkými kvalitnými plodmi na ovocinársku využitie. Na Slovensku sa doposiaľ nezačali žiadne aktivity väčšieho rozsahu. Napriek tomu máme, podobne ako za hranicami na Morave, aspoň najväčší výskyt stáročných jedincov oskoruší. Zrejme naši otcovia vedeli lepšie doceniť význam tohto stromu. Aj v súčasnosti sa však nájdu u nás ľudia, ktorí pestujú a vysádzajú oskoruše do záhrad. Vďaka skupinke nadšencov sa oskoruša udržiava na našich poliach a záhradách. Som presvedčený, že vďaka svojim plodom sa určite oskoruša udrží ako ovocný druh a po vzore iných krajín sa začne vnašať na vhodné stanovištia do našich lesov.

Ing. Martin Mokráň